התנועה הקיבוצית
מחלקת שנת שירות

בין שבר לתקווה

שלוש שנים לאירועי ה-7 באוקטובר

אסופת מערכי פעילות לש"שנים של התנועה הקיבוצית

פתח דבר

בין שבר לתקווה

שלוש שנים לאירועי ה-7 באוקטובר

אסופת מערכים זו נוצרה לקראת ציון שלוש שנים לאירועי ה-7 באוקטובר, יום שחרט צלקת עמוקה בלב העם והמדינה.

כיום, שלוש שנים לאחר מכן, החברה הישראלית עדיין מתמודדת עם ההשלכות ארוכות הטווח של המלחמה. במקביל, המדינה בעיצומו של ויכוח ציבורי נרחב על הסיפור וההנצחה של המלחמה, ויכוח שמתעצם בהיעדר הכרעה על ועדת חקירה ממלכתית ומקבל משנה תוקף לקראת הבחירות הקרבות.

תפקידנו כאנשי חינוך בעת הזו משמעותי ביותר – בהובלת שיח חינוכי-ערכי, תיווך המציאות המורכבת ועידוד חשיבה ביקורתית, לצד תמיכה ועיבוד הרגשות המורכבים שעולים סביב הנושא.

באסופה זו תוכלו למצוא שלושה מערכי פעילות

01
על גבורה

מעשי הגבורה שהתרחשו ב-7 באוקטובר ומשמעות הגבורה בחיי היומיום ובעתות משבר, לחיזוק ערבות הדדית ואחריות אזרחית.

02
על שבר ותקווה

מתוך הכאב והאובדן, עיסוק בגילויי האנושיות, הערבות ההדדית והתקווה למחר.

03
על זיכרון ואחריות

מהזיכרון האישי ועד השאלה מי מעצב את הזיכרון הלאומי, ומה האחריות שלנו כלפיו.

למסכת לציון יום השנה לטבח השבעה באוקטובר מבית התנועה הקיבוצית, מכון שיטים ומרכז הרצוג

למסכת ←

בהעברת המערכים, יש לשים דגש על מספר נקודות

- **רגישות ואמפתיה:** יש לאפשר מרחב בטוח ופתוח לביטוי רגשות מגוונים.
- **דיון פתוח:** עודדו דיון פתוח ומכבד, המאפשר העלאת שאלות ודילמות מורכבות.
- **מבט לעתיד:** לצד העיסוק באירועי העבר, חשוב לעודד חשיבה על העתיד ועל הדרכים בהן אנו יכולים לפעול לחיזוק החברה והמדינה.

אנו מקווים כי חוברת זו תשמש אתכם.ן בהובלת שיח חינוכי-משמעותי בעת הזו.

מחלקת שנת שירות של התנועה הקיבוצית

החוברת כתובה בלשון זכר מטעמי נוחות אך פונה לכל המינים.

מערך פעילות 01

על גבורה

מעשי גבורה ב-7 באוקטובר ובחיי היומיום

התנועה הקיבוצית
מחלקת שנת שירות

משך הפעילות
כשעה וחצי

עזרים
טקסטים (נספחים), דף עבודה (נספחים), דפים ריקים, עטים, רמקול נייד

רציונל

במערך זה נבקש לעסוק במעשי הגבורה שהתרחשו במהלך אירועי ה-7 באוקטובר. ביום זה, לצד הטרגדיה והאובדן הכבד, נחשפנו גם לסיפורים מעוררי השראה של אומץ, הקרבה ואנושיות בתנאים בלתי אפשריים. מטרת המפגש היא לא רק לספר את סיפורי הגבורה, אלא גם לעודד דיון משמעותי על משמעות הגבורה בחיינו היומיומיים ובעתות משבר, מתוך רצון לחזק ערכים של ערבות הדדית ואחריות אזרחית בקרב המשתתפים.

מטרות

- דיון במשמעות המונח "גבורה" בעת משבר.
- הכרת סיפורי גבורה מאירועי ה-7 באוקטובר.
- שיח אודות הערכים הגלומים במעשי גבורה וחיבורם אלינו.

שאלות לשזירה במהלך המפגש

- מהי גבורה בעיניכם? האם היא תמיד כרוכה בסיכון חיים?
- כיצד סיפורי הגבורה משפיעים על ההתמודדות שלנו עם הטראומה הלאומית?
- איך אנחנו יכולים ליישם את הערכים שעולים מסיפורי הגבורה בחיי היומיום שלנו?
- מה תפקידנו כחברה בהנצחת מעשי הגבורה והוקרתם?

מהלך הפעילות

1 פתיחה

נאמר שבמפגש היום, לקראת ציון אירועי ה-7 באוקטובר, נעסוק במושג "גבורה". נתחיל בסבב פתיחה בו כל משתתף יענה על השאלה: מהי גבורה לדעתו?

לאחר מכן נאמר שגבורה יכולה להתבטא בדרכים שונות: הצלת חיים, עזרה לאחרים, עמידה מול קושי ועוד. ב-7 באוקטובר, לצד הטרגדיה והאובדן הכבד, נחשפנו למקרים של אומץ, הקרבה ואנושיות – גבורה הלכה למעשה.

במקרים אלו נעסוק היום ונבחן כיצד הערכים הגלומים במעשיהם עשויים לבוא לידי ביטוי גם בחיינו היום יומיים.

2 מהי גבורה?

נבחן יחד שתי נקודות מבט העוסקות בגבורה (נספחים). נקרא בקול את הציטוט:

> "אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר? הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ"
>
> **מסכת אבות, ד פסוק א** **למקור ←**

נשאל את המשתתפים:

- מיהו גיבור על פי ציטוט זה?
- מהם מעשי גבורה על פי הגדרה זו?

כעת נקרא יחד מהי גבורה על פי יצחק שדה:

> "הגבורה אינה מושג צבאי. כל מקום שאתה מוצא בו הקרבה, גם גבורה תמצא שם.
>
> אדם ההולך לערוך תצפיות מטאורולוגיות על אי בודד, באזור של חשכה ושלגים, גיבור הוא ודרכו קשה פי כמה מדרכו של איש היוצא להסתכנות חד פעמית.
>
> הרופא העובד במחקר מסוכן ועושה את גופו עצמו שפן ניסיונות, גיבור הוא. וגיבור הוא גם המתיישב החלוץ, גם איש הרוח החי למען רעיונו ומפעל חייו. הגבורה האמיתית מתגלה גם בחולין של יומיום.
>
> ...לא הפחדנות היא היפוכה של גבורה, אלא האנוכיות. האיש האנוכי יכול להיות אמיץ, אך גיבור לא יהיה... הגבורה שהיא הקרבה, אינה אכזרית ביסודה. היא אינה מתאכזרת... זוהי הצורה הנעלה ביותר של השירות. ביסודה היא אהבת הזולת.
>
> ...ההקרבה איננה התבטלות. אין היא מבקשת את טשטוש עצמיותו של האיש. רק אדם שיש לו הרבה יכול לתת הרבה, והאישיות הדלה אין בה כל טובה לכלל... הבּוּר לא יוכל להיות גיבור, כי הבּוּרוּת היא חוסר עניין לסובב אותך. חוסר עניין הוא חוסר אהבה, ובאין אהבה אין הקרבה ואין גבורה..."
>
> **יצחק שדה**

לאחר מכן נשאל את השאלות הבאות:

- מהי גבורה על פי יצחק שדה? מה דעתכם על דבריו?
- מדוע אנוכיות היא ההיפך מגבורה? (ולא פחדנות)
- על פי שדה "הגבורה האמיתית מתגלה גם בחולין של היומיום" – כיצד לדעתכם גבורה זו באה לידי ביטוי? האם נתקלתם במהלך שנת השירות במעשי גבורה?
- מה בין "איזהו גיבור? הכובש את יצרו" לבין "הגיבור" של יצחק שדה? האם יש נקודות דמיון ביניהם?
- לאיזו מן ההגדרות התחברתם יותר?

3 סיפורי גבורה

נאמר שב-7 באוקטובר התרחשו מקרי גבורה רבים – נבקש לעסוק בחלקם כעת. נחלק את המשתתפים לקבוצות קטנות, נחלק לכל קבוצה דף עבודה ועט ונבקש מהם לבחור יחד במעשה גבורה אחד שהתרחש ב-7 באוקטובר ולמלא את דף השאלות שקיבלו.

הצעות אפשריות: יאיר גולן, יפה אדר, נעם תיבון, משפחת אל קרנאווי, רחל אדרי, בר חפץ ועוד.

לאחר מכן נחזור למליאה ונבקש מכל קבוצה להציג את הסיפור שבחרה ואת עיקרי הדיון שהתקיים בקבוצה.

נשאל את המשתתפים:

- האם יש מכנה משותף בין הסיפורים?
- האם ניתן, מתוך סיפורים אלו, להסיק משהו לגבי החברה הישראלית?

4 גבורה יום יומית

נחלק לכל משתתף דף ריק, נקריא את השאלות בקול רם ונבקש מהמשתתפים לכתוב את תשובותיהם על גבי הדף:

- מתי בחיי הרגשתי שגיליתי גבורה? (גם אם "קטנה")
- איך אני יכול לגלות גבורה במהלך שנת השירות?
- מה אני לוקח איתי מהמפגש היום?

לאחר מכן נזמין את מי שמעוניין בכך לשתף את מחשבותיו.

5 סיכום

נאמר שמתוך מעשי הגבורה בהם עסקנו היום עולים ערכים רבים כמו: אומץ, ערבות הדדית, התנדבות, סולידריות ועוד. רבים מערכים אלו, המקושרים כאן למעשי גבורה הרואיים, באים לידי ביטוי באופן יום יומי, במהלך שנת השירות שלכם ובעצם הבחירה שלכם לצאת לשנה זו. בעת הזו, בה המדינה נמצאת בשעתה הקשה ביותר, העשייה שלכם במסגרת ההתנדבות מהווה כוח משמעותי הנחוץ בכל שנה, אך בזמן הזה הוא מקבל משמעות שונה עבורנו ועבור החברה הישראלית.

נסיים את המפגש עם השמעת השיר "אמא אבא וכל השאר" / עידן רייכל

להאזנה ←

נספר שהשיר נכתב על ידי סמל ראובן פוליטי ז"ל, יליד ירושלים, ששירת בסיירת אגוז. במלחמת יום הכיפורים (1973) השתתף בקרבות הבלימה ברמת הגולן ונהרג מאש סורית בתל ענטר. היה בן 19 במותו.

נספח · על גבורה

איזהו גיבור?

"אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר? הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ"

מסכת אבות, ד פסוק א

נספח · על גבורה

גבורה על פי יצחק שדה

"הגבורה אינה מושג צבאי. כל מקום שאתה מוצא בו הקרבה, גם גבורה תמצא שם.

אדם ההולך לערוך תצפיות מטאורולוגיות על אי בודד, באזור של חשכה ושלגים, גיבור הוא ודרכו קשה פי כמה מדרכו של איש היוצא להסתכנות חד פעמית.

הרופא העובד במחקר מסוכן ועושה את גופו עצמו שפן ניסיונות, גיבור הוא. וגיבור הוא גם המתיישב החלוץ, גם איש הרוח החי למען רעיונו ומפעל חייו. הגבורה האמיתית מתגלה גם בחולין של יומיום.

...לא הפחדנות היא היפוכה של גבורה, אלא האנוכיות. האיש האנוכי יכול להיות אמיץ, אך גיבור לא יהיה... הגבורה שהיא הקרבה, אינה אכזרית ביסודה. היא אינה מתאכזרת... זוהי הצורה הנעלה ביותר של השירות. ביסודה היא אהבת הזולת.

...ההקרבה איננה התבטלות. אין היא מבקשת את טשטוש עצמיותו של האיש. רק אדם שיש לו הרבה יכול לתת הרבה, והאישיות הדלה אין בה כל טובה לכלל... הבּוּר לא יוכל להיות גיבור, כי הבּוּרוּת היא חוסר עניין לסובב אותך. חוסר עניין הוא חוסר אהבה, ובאין אהבה אין הקרבה ואין גבורה..."

יצחק שדה

נספח · על גבורה

דף עבודה צוותי: גבורה

שם הגיבור/ה: _____

1 מדוע בחרתם במעשה זה?

2 איך לדעתכם הרגיש גיבור/ת הסיפור באותם רגעים?

3 מה לדעתכם הניע אותו/ה לפעול כפי שפעל/ה?

4 אלו ערכים מרכזיים באים לידי ביטוי במעשה הגיבור/ה?

מערך פעילות 02

על שבר ותקווה

גילויי אנושיות, ערבות הדדית ותקווה למחר

התנועה הקיבוצית
מחלקת שנת שירות

משך הפעילות
כשעה וחצי

עזרים
פתקים, עטים, קטעי קריאה (נספחים), מקרן + מסך

רציונל

שלוש שנים לאחר הטבח, אנו עדיין נמצאים באחת התקופות המורכבות שידעה מדינת ישראל, לצד אובדן, שיקום ואי-ודאות. עם זאת, אנו עדים גם לגילויים מרשימים של חזרה לחיים – משפחות שחוזרות הביתה, קהילות שמשקמות את עצמן, ואנשים שבוחרים לפעול מתוך תקווה.

מתוך המורכבות הזו נבקש לעסוק בגילויי האנושיות, הערבות ההדדית והתקווה למחר – ולחבר זאת לעשייה של המשתתפים בשנת השירות.

מטרות

- עיסוק בבסיס הערכי שלנו כיחידים וכחברה.
- זיהוי גילויי חוסן, סולידריות ותקווה שצמחו מתוך המשבר, על גווניהם השונים.
- יצירת שיח מחזק ומעורר תקווה להמשך הדרך, וחיבור בין הערכים הללו לעשייה של המשתתפים בשנת השירות.

שאלות לשזירה במהלך המפגש

- כיצד אירועי ה-7 באוקטובר השפיעו על החברה הישראלית?
- מהם הגילויים של סולידריות וחוסן שראינו בעקבות האירועים?
- איך אנחנו, כיחידים וכחברה, יכולים לבנות תקווה מתוך המשבר?
- מה תפקידנו בעת הזו?

מהלך הפעילות

1 פתיחה: פתקי התקווה

נאמר שאירועי ה-7 באוקטובר היוו נקודת שבר עמוקה בחברה הישראלית, הנמשכת עד היום, אך גם הביאו לגילויים של מעורבות חברתית, אחריות אזרחית, סולידריות ועוד. מתוך הכאב הגדול נבקש לעסוק במפגש בגילויי האנושיות בחברה הישראלית ולבחון האם בכל זאת נוכל לבנות כאן עתיד טוב יותר.

נחלק למשתתפים פתקים ועטים. נבקש מכל משתתף לכתוב על גבי פתק דבר אחד שמעורר תקווה עבורו בעת הנוכחית. לאחר מכן נבקש מהמשתתפים להניח את הפתקים במרכז המעגל.

כעת, נעבור על הכתוב יחד: נבחן האם יש פתקים שיש בהם מן המשותף, נתעכב על חלקם ונבקש מהמשתתפים להרחיב ולתת דוגמאות, נשאל האם יש עוד משתתפים שמתחברים לפתק מסוים, נבקש ממי שמעוניין בכך לספר מה כתב ומדוע וכו'.

2 על תקווה ואנושיות

נכתוב על גבי לוח את המשפט:

> "וּבְמָקוֹם שְׁאֵין אֲנָשִׁים, הִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ"
>
> **הלל הזקן – משנה, מסכת אבות פרק ב**

פירוש: במקום שבו אין מי שיודע או מסוגל לבצע את המעשה הנכון, חובה על האדם לעשות מאמץ, למלא את החלל ולפעול כראוי. לשון הדברים נסמכת על המסופר על משה רבנו, שיצא אל אחיו, ראה איש מצרי מכה איש עברי, ולאחר שהביט אל סביבותיו "וירא כי אין איש", עשה מעשה והציל את העברי מיד מכהו (שמות ב, יב).

נשאל את המשתתפים: כיצד ציטוט זה מתקשר לתקופה הנוכחית?

לאחר מכן נקרא יחד שני קטעי קריאה:

> "כשאתה עד לדברים כאלה, מה שזה גורם לך, זה הרס האמון שלך באנושות בכלל. במובן הזה, זה היה פשע נגד האנושות במובן העמוק ביותר. כי זה לא רק להרוג אנשים, זה לאבד כל אמון באנושות. ישראל עכשיו לא רק במאבק לפרק את החמאס מיכולתו הצבאית, להגן על שטחה ועל אזרחיה, זהו גם מאבק להגן על האנושיות והשפיות שלה. ואני מקווה שננצח את כל המאבקים האלה, לא רק אחד מהם."
>
> **יובל נח הררי, על אירועי ה-7.10.23**

> "ביטחון איננו רק הטנק, המטוס וספינת הטילים. ביטחון הוא גם, ואולי אף קודם כול, האדם – האדם, האזרח הישראלי. ביטחון הוא גם החינוך של האדם, הוא הבית שלו, הוא הרחוב והשכונה שלו, הוא החברה שבתוכה צמח. וביטחון הוא גם התקווה של האדם."
>
> **יצחק רבין, 1995**

לאחר מכן נשאל את השאלות הבאות:

- מה אתם חושבים על הטקסטים הנ"ל? האם אתם מתחברים לדברי הכותבים?
- מדוע לדעתכם בחרנו להביא אותם יחד? מה הקשר ביניהם?
- מה לדעתכם רבין התכוון במשפט: "וביטחון הוא גם התקווה של האדם"?
- מה קרה לתחושת הביטחון שלנו מאז ה-7 באוקטובר? מה עשוי לעזור לנו לחוש שוב בטוחים? (גם בהקשר של תחושת הביטחון והאמון שלנו בבני האדם)

3 "להפוך את הטראומה הזאת לסיפור אחר"

כעת נצפה יחד באחד מהסרטונים הבאים (לבחירת המנחה):

הערה למנחה

חלק מהסרטונים המוצעים צולמו סמוך לאירועי ה-7 באוקטובר וחלקם מהתקופה הנוכחית. אם בוחרים בסרטון מהתקופה הראשונה, כדאי לציין זאת בפני המשתתפים ולהזמין אותם להתבונן גם דרך פריזמת הזמן שחלף – מה נשאר רלוונטי, ומה נראה היום אחרת.

החיטה צומחת שוב

שלוש שנים אחרי הטבח – תושבי הקיבוצים חוזרים הביתה

לצפייה ←

לאחר מכן נשאל את השאלות הבאות:

- מה המחשבות שלכם בעקבות הצפייה בכתבה?
- מה אתם חושבים כשאתם רואים משפחות חוזרות לגור באותו מקום שבו עברו את הזוועה? מה נדרש, לדעתכם, כדי לקבל החלטה כזו?
- גם בחיים שלכם עברו שלוש שנים מאז ה-7 באוקטובר. מה השתנה אצלכם באותו זמן? האם יש משהו ש"החזרתם לחיים" בעצמכם (הרגל, מקום, קשר, תחושה וכו') שנעצר או נפגע באותה תקופה?

"יש לנו תפקיד היסטורי"

המפעל בבארי, שבצל הטראומות ובין לוויות – ממשיך לעבוד

לצפייה ←

לאחר מכן נשאל את השאלות הבאות:

- מה חשבתם על הכתבה?
- כיצד מביאים אנשי בארי את דבריו של מנכ"ל המפעל לכדי מעשה?
- מה מסמלת החזרת המפעל לעבודה עבור אנשי הקיבוץ ועבורנו כאזרחי המדינה?
- אלו עוד סיפורים מעוררי תקווה שמעתם בתקופה האחרונה?

"היכן שאין מדינה יש אנשים"

הישראלים שלקחו על עצמם את תפקיד המדינה שכשלה

לצפייה ←

כעת נשאל את השאלות הבאות:

- האם אזרחים צריכים להחליף מוסדות ושירותים האמורים להינתן על ידי המדינה? מה הבעיה במצב זה?
- ניתן לראות שארגונים שהובילו את המחאה נגד המהפכה המשפטית (אחים לנשק, בונות אלטרנטיבה, התנועה הקיבוצית ועוד) התגייסו במהירות לטובת המאמץ הצבאי וההגנה על העורף. כיצד ניתן להסביר מצב זה? האם לדעתכם קיימת סתירה בין התגייסות פטריוטית לבין ביקורת מחאתית?
- מהי תחושתכם לגבי תפקוד מוסדות המדינה היום, כשלוש שנים לאחר פרוץ המלחמה?

"מלחמה לעולם לא תהיה תשובה"
מייסד רשת אכסניות, שאיבד את הוריו ב-7.10 והפך לפעיל שלום

לצפייה ←

כעת נשאל את השאלות הבאות:

- מה חשבתם על הכתבה?
- האם ה"נאיביות הורגת" או "בונה את העולם"?
- האם אתם יכולים להבין את הבחירה של מעוז בחתירה למען השלום ויצירת שיתופי פעולה דווקא בעת הזו?

4 סיכום

נאמר שבמפגש היום ביקשנו לעסוק, לצד השבר והכאב בעקבות ה-7 באוקטובר, בגילויי האנושיות והתקווה להמשך הדרך.

נשאל את המשתתפים: האם לדעתכם יש קשר בין העשייה שלכם בשנת השירות לבין הנושאים שדיברנו עליהם במפגש היום?

ונסיים את המפגש בקריאה של קטע קצר מתוך דבריו של דוד גרוסמן במועצת האבל של התנועה הקיבוצית, 2023 (נספחים).

נספח · על שבר ותקווה

במקום שאין אנשים

"וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים, הִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ"

הלל הזקן – משנה, מסכת אבות פרק ב

נספח · על שבר ותקווה

קטעי קריאה

"כשאתה עד לדברים כאלה, מה שזה גורם לך, זה הרס האמון שלך באנושות בכלל. במובן הזה, זה היה פשע נגד האנושות במובן העמוק ביותר. כי זה לא רק להרוג אנשים, זה לאבד כל אמון באנושות. ישראל עכשיו לא רק במאבק לפרק את החמאס מיכולתו הצבאית, להגן על שטחה ועל אזרחיה, זהו גם מאבק להגן על האנושיות והשפיות שלה. ואני מקווה שננצח את כל המאבקים האלה, לא רק אחד מהם."

יובל נח הררי, על אירועי ה-7.10.23

"ביטחון איננו רק הטנק, המטוס וספינת הטילים. ביטחון הוא גם, ואולי אף קודם כול, האדם – האדם, האזרח הישראלי. ביטחון הוא גם החינוך של האדם, הוא הבית שלו, הוא הרחוב והשכונה שלו, הוא החברה שבתוכה צמח. וביטחון הוא גם התקווה של האדם."

יצחק רבין, 1995

נספח · על שבר ותקווה

מתוך דבריו של דוד גרוסמן

חיים נחמן ביאליק כתב ב"על השחיטה": "וְיִקֹּב הַדָּם אֶת הַתְּהוֹם! יִקֹּב הַדָּם עַד תְּהוֹמוֹת מַחֲשַׁכִּים".

ואנחנו שואלים, איך אפשר לקום, אחרי שהיינו בתהומות המחשכים. אחרי שהיינו גם ב"על השחיטה" וגם "בעיר ההריגה".

ונשאל גם: מי נהיה – אילו בני אדם נהיה, איזו חברה ניצור, על אילו ערכים נגדל מעתה את ילדינו, אחרי שנקום מן האפר.

ומאיפה מביאים כוח לקום מחדש, לבנות בית, לחרוש שדה, להביא ילד לעולם. לעולם כזה.

בחודש האחרון, ראיתי אתכם, תושבי העוטף, תושבי הדרום. כמו כל עם ישראל צפיתי בכם במשך שעות ארוכות בטלוויזיה, בימים ובלילות. וחשבתי שכמעט כל משך חייכם, ישראל נמצאת במלחמה או בעימות אלים, כזה או אחר, עם שכניה. ואתם, כמעט תמיד הייתם ממש בקו הגבול והעימות. ושילמתם מחיר עצום שגבו מכם החיים כאן. ואף על פי כן, לא השחיתה אתכם המלחמה. ככה הרגשתי כשראיתי ושמעתי אתכם.

אנשים ישרי דרך הייתם ועודכם. אנשים שפיהם וליבם שווים. אנשים רודפי שלום, שוחרי טוב, ולא פעם מבקשים להיטיב גם עם האויב שלהם.

הרבה מבחנים נכונו כעת לכולנו. בחלק מהם אנחנו עומדים כבר היום: בגילויי האזרחות המופלאה, היצירתית. בסולידריות הסוחפת כל. בהתגייסות האזרחית האדירה, באופן שבו העם מתקן את מה שהמדינה קלקלה.

וגם היום, אפילו אחרי כל מה שקרה, יש איזו תחושה שמכאן, מנקודת הזמן הזאת, וביחד איתכם – בני הערים והעיירות והקיבוצים והמושבים – איתכם אפשר לבנות מדינה חדשה גם בפעם השנייה.

איתכם, עם הכוחות שלכם, עם האומץ שלכם, אפשר להתחיל שוב, מהתחלה, מבראשית"

דוד גרוסמן, במועצת האבל של התנועה הקיבוצית, 2023

מערך פעילות 03

על זיכרון ואחריות

מהזיכרון האישי אל הזיכרון הלאומי

התנועה הקיבוצית
מחלקת שנת שירות

משך הפעילות
כשעה וחצי

עזרים
דפים ריקים, עטים / צבעים, מקרן + מסך

רציונל

לכל אחת ואחד מאיתנו יש זיכרון אישי מה-7 באוקטובר. לצד זה קיים גם זיכרון לאומי-ציבורי, שמתעצב בשמות, בטקסים ובהחלטות מדיניות – ולעיתים מנסים לעצב אותו מחדש. דוגמה מרכזית היא ועדת החקירה הממלכתית, שגם היום, שלוש שנים לאחר ה-7 באוקטובר, טרם הוכרע אם ומתי היא תוקם – והיעדרה מעצב אף הוא את זיכרון המלחמה.

במפגש זה נתחיל מהזיכרון האישי שלנו, ומשם נבחן דרכים שבהן מנסים לעצב מחדש את הזיכרון הלאומי – ומה האחריות שלנו כאזרחים ביחס לכך.

מטרות

- עיבוד הזיכרון האישי של המשתתפים מאירועי ה-7 באוקטובר, ובחינתו במרחק של זמן.
- חיבור בין הזיכרון האישי לבין הזיכרון הלאומי-הציבורי, והבנת ההבדל ביניהם.
- היכרות עם דרכים שונות שבהן מעצבים מחדש את זיכרון המלחמה וגיבוש עמדה אישית מנומקת סביב סוגיות אלו.

שאלות לשזירה במהלך המפגש

- מה ההבדל בין זיכרון אישי לבין זיכרון רשמי-לאומי?
- מה משתנה בזיכרון שלנו במרחק של שנים, ומה נשאר קבוע?
- אילו דרכים יש לנסות "לשכתב" זיכרון לאומי, ומה המחיר של כל אחת מהן?
- מה אנחנו חייבים לדור שיבוא אחרינו?

מהלך הפעילות

1 פתיחה

נאמר שהיום נעסוק בזיכרון ובאחריות: נתחיל מהזיכרון האישי של כל אחד ואחת מאיתנו, ומשם נרחיב את המבט לשאלה איך זיכרון הופך להיות לאומי-ציבורי, ומה תפקידנו כאזרחים ביחס אליו.

2 הזיכרון שלי

נחלק לכל משתתף דף ריק וצבעים. נשאל: מה הזיכרון שלך מהשבעה באוקטובר? נבקש מכל אחד לצייר את התשובה – בצורה מופשטת, לא חייב להיות מדויק או "יפה", אלא מה שעולה בתחושה.

לאחר מכן, בזוגות, כל אחד משתף בציור שלו ועונים יחד על השאלות הבאות:

- מה אתם זוכרים מהשבועות והחודשים שאחרי היום עצמו?
- איך אתם רואים את הזיכרון הזה היום, במרחק של שלוש שנים? האם הוא נראה לכם אחרת מאיך שהוא נראה אז?
- מה השתנה בכם מאז, ומה נשאר אותו הדבר?

הערה למנחה

ניתן גם לעשות את הפעילות ללא השלב של הציור.

לאחר מכן נחזור למליאה ונבקש ממי שמעוניין בכך לשתף בדבר משותף שמצאו ביניהם / במחשבה שיש להם בעקבות השיח.

3 מזיכרון אישי לזיכרון לאומי

נאמר שכל אחד מאיתנו נושא זיכרון שונה, אישי וייחודי, שמשתנה גם הוא עם הזמן. אבל מעבר לזיכרון הפרטי הזה, קיים זיכרון אחר – הזיכרון הלאומי, הרשמי, שמתעצב באופן שממנו כולנו מושפעים, גם כשאיננו שמים לב לכך: בשמות שנותנים לאירועים, בטקסים, בספרי הלימוד, בהחלטות ממשלתיות וכו'.

נשאל את המשתתפים:

- מה ההבדל בין הזיכרון שחלקתם קודם, לבין "הזיכרון הרשמי" של המדינה?
- מי, לדעתכם, קובע איך המדינה זוכרת? האם יש לכם, כאזרחים, השפעה על כך?
- האם ייתכן שהזיכרון האישי שלכם והזיכרון הרשמי יסתרו זה את זה? מה קורה אז?

4 המאבק על הנרטיב

נאמר שאחת הדוגמאות הבולטות לוויכוח על הזיכרון הרשמי התעוררה כשהממשלה שינתה את שם המלחמה מ"חרבות ברזל" ל"מלחמת התקומה".

נקרא במלואם את דבריה של איריס חיים, שבנה יותם נפל בשבי ונהרג בשוגג מירי צה"ל, שכתבה בעקבות השינוי (נספחים).

נשאל את המשתתפים:

- מדוע חשוב איך קוראים למלחמה? כיצד השם משפיע על הדרך שבה נזכור ונספר את האירועים?
- השוו בין "חרבות ברזל" ל"מלחמת התקומה" – מה כל שם מדגיש / מסתיר? איזה סיפור כל שם מספר על המלחמה?
- משפחות שכולות אומרות שהשם החדש "מטשטש את הכישלון" ו"משכתב את ההיסטוריה". האם יש אחריות למדינה להכיר בכישלון כחלק מהזיכרון הרשמי? מהו המחיר של מחיקתו?

- אתם חוויתם את המלחמה בזמן אמת. מה האחריות שלכם כ"שומרי זיכרון"? איך תספרו את הסיפור הזה לילדים שלכם?

5 המאבק על הקמת ועדת חקירה ממלכתית

נאמר שאחת הסוגיות המרכזיות היום בהקשר של אירועי ה-7 באוקטובר היא היעדרה של ועדת חקירה ממלכתית – סוגיה שמתקשרת ישירות לשאלת הזיכרון וההנצחה שבה עסקנו כרגע, שכן היעדר בירור עובדתי משפיע אף הוא על האופן שבו נזכור ונספר את מה שקרה.

נסביר שלאחר מלחמת יום הכיפורים (1973), הוקמה תוך זמן קצר יחסית ועדת חקירה ממלכתית ("ועדת אגרנט"), שבדקה את הכשלים שקדמו למלחמה והבחינה בין אחריות מקצועית-צבאית לאחריות ציבורית-פוליטית. הפעם, שלוש שנים לאחר השבעה באוקטובר, טרם הוקמה ועדה כזו.

נציג בקצרה את שתי העמדות המרכזיות בוויכוח:

בעד

ללא בדיקה בלתי תלויה, אי אפשר להפיק לקחים אמיתיים שימנעו כשל דומה בעתיד. משפחות שכולות וניצולים רבים מבקשים תשובות ברורות, לא רק סיפוק פוליטי או סמלי. תקדים ועדת אגרנט מלמד שגוף בלתי תלוי, בראשות שופט, יכול לחקור גם כשהנושא רגיש, כואב, ונוגע בדרג הבכיר ביותר.

נגד (או בעד עיתוי / מתכונת אחרים)

יש הטוענים שראוי להמתין לסיום מלא של כל ההיבטים הביטחוניים לפני פתיחת בירור שעלול להסיח את הדעת ולפגוע באחדות הלאומית. יש חילוקי דעות על הרכב הוועדה ועל מי ימנה אותה, מה שמעורר חשש מהטיה. יש הרואים בוועדות חלופיות (ממשלתיות, פרלמנטריות) מענה מספק יותר בשלב זה.

נצפה יחד באחד מהסרטונים הבאים:

ההצעה לוועדת חקירה לאומית עברה
הורים שכולים מחו: "נתניהו מפחד מהאמת"

לצפייה ←

"הגיע הזמן"
בני משפחות של נרצחים ושורדי שבי דרשו ועדת חקירה ל-7 באוקטובר

לצפייה ←

התנועה לאיכות השלטון
מי מפחד מהקמת ועדת חקירה ממלכתית?

לצפייה ←

הערה למנחה

מכיוון שרוב הסיכויים שרוב המשתתפים יתמכו באופן עקרוני בהקמת ועדת חקירה, נעדיף שאלות שדוחפות את הדיון מעבר להסכמה הראשונית, אל המורכבות שמתחתיה.

לאחר מכן נשאל את השאלות הבאות:

- אילו מהטיעונים שהוצגו משכנעים אתכם יותר? למה?
- נניח שוועדת חקירה ממלכתית תוקם מחר בבוקר – האם זה, לבדו, "יסגור" עבורכם את הצורך בזיכרון ובבירור? מה היא לא תוכל לתת לכם, גם אם תוקם ותפעל כראוי?
- יש הטוענים שגם ללא ועדה רשמית, כבר "יודעים" מה קרה – מהתחקירים העיתונאיים, מעדויות בשטח, מדוחות שונים. אם כך, מה בדיוק ועדה ממלכתית מוסיפה שאין כבר היום? האם זה רק "רשמיות", או שיש בכך משהו מהותי יותר?

6 דרכים נוספות לעיצוב הזיכרון (אפשרות להרחבה)

נאמר שמעבר לשינוי השם ולשאלת ועדת החקירה, יש בציבור הישראלי ויכוח נרחב יותר על האופן שבו הזיכרון הרשמי של המלחמה מתעצב. נציג לדוגמה מחלוקת מתועדת אחת: בדיוני חוק ההנצחה הממלכתי לשבעה באוקטובר, עלתה בוועדת החינוך של הכנסת הצעה למתן את הניסוח בכותרת החוק ולצמצם את המילה "טבח" לטובת ניסוחים כמו "חוסן לאומי". בעקבות התנגדות חריפה של משפחות שכולות וחברי כנסת, הוחזרה המילה "טבח" לכותרת החוק.

נאמר שמקרה כזה הוא דוגמה קונקרטית לוויכוח רחב יותר שמתקיים כיום: יש הטוענים שקיימת מגמה שיטתית של הממשלה למתן, לרכך או "לנקות" את הזיכרון הרשמי ממידת האחריות של הדרג המדיני – למשל באופן שבו מופקים טקסי הזיכרון הממלכתיים, באופן שבו מוקצים תקציבי הנצחה, או בניסוח חוקים ותקנות. מנגד, יש הטוענים שמדובר בפרשנות פוליטית מוטה, ושמחלוקות על ניסוח, תזמון או ניהול תקציבי הן חלק טבעי מכל תהליך חקיקה וניהול ציבורי, ואינן מעידות בהכרח על כוונה לעוות את הזיכרון.

נשאל את המשתתפים:

- כשיש מחלוקת על ניסוח מילה אחת בחוק, איך אפשר להבחין בין "מאבק לגיטימי על ניסוח" לבין ניסיון ממשי לטשטש אחריות?
- האם אתם, כש"שנים שחוו את התקופה, שמים לב לדוגמאות נוספות (בטקסים, בתקשורת, בבית הספר) שבהן מרגישים שהזיכרון "מעוצב" עבורכם? אילו?
- מי צריך להיות זה שמחליט איך זוכרים אירוע לאומי – הממשלה, המשפחות שנפגעו, ההיסטוריונים, כלל הציבור? האם יש כאן בכלל תשובה אחת נכונה?

7 סיכום

נקרא יחד את המשפט ממסכת שבועות:

> "כל ישראל ערבים זה בזה" (מסכת שבועות, ל"ט ע"א)

ונאמר שערבות הדדית אמיתית כוללת גם את הנכונות לברר את האמת: נחזור רגע לציור / לשיחה שהיו בתחילת המפגש – הזיכרון האישי שלנו הוא נקודת ההתחלה, אבל האחריות שלנו כחברה היא לוודא שהוא לא נשאר שם לבדו: שהוא נבדק, נבחן ומועבר הלאה בשלמותו. כחברה וכעם, לא נוכל להתקדם, להירפא וללמוד, אם לא נביט באומץ במה שעברנו – ונדע לקחת אחריות על כך. נסיים בסבב סיום: **מה אני לוקח מהמפגש היום?**

נספח · על זיכרון ואחריות

הרהורים על שינוי שם המלחמה

"הרהורים שעלו בי כששמעתי על שינוי שם מלחמת חרבות ברזל/שמחת תורה/שבעה באוקטובר:

בטרם יבש דם ילדנו
בטרם חזרו כל חטופנו
בטרם שוקמו בתינו השרופים
בטרם שוחררו אלפי הפצועים
נולד שם חדש למלחמה
מלחמת תקומה

כששאון המחדל עדיין צורב את ליבנו
כשזיכרון מחסור הגנה לאזרחים תמימים בוער עדיין בתוכנו
קוראים לזה מלחמת תקומה

מלחמה שבה מיטב חיילינו מסרו נפשם למען חטופים אזרחים במדינה מתוקנת
מלחמה שנגרמה בגלל פילוג ושנאה
מלחמה שהגיעה בעקבות שאננות, זלזול, עיוורון ושתיקה
מלחמה שקרתה עקב רשלנות, סתימת פיות ויוהרה

לא תקרא מלחמת תקומה
תקרא מעתה מלחמת שמחת תורה
מלחמת חטא היוהרה.

הדברים האלה נכתבו אתמול בלילה כשהם פשוט מציפים אותי"

איריס חיים, שבנה יותם נפל בשבי ונהרג בשוגג מירי צה"ל

מערכי פעילות נוספים ניתן למצוא במרכז ההדרכה של מחלקת שנת שירות